

УДК 37.014.25:[37.015.31:140.8]

Мороз А.С.

Глобалізація освіти та її вплив на формування світоглядних орієнтацій молоді: співвідношення колективного та індивідуального

Розглядається вплив глобалізаційних процесів на систему освіти України. Окреслюються тенденції зміни світоглядних орієнтацій молоді в контексті загальних характеристик глобального соціокультурного розвитку. Аналізується становлення ціннісних орієнтацій молоді особистості через призму колективізму та індивідуалізму.

Ключові слова: глобалізація, глобалізація освіти, особистість, індивідуалізм, колективізм, громадянська позиція.

Освіта вважається всезагальною формою розвитку особистості. Налагоджена робота системи освіти і рівень всеохопленості нею соціальних груп – вагомі чинники формування інтелектуального потенціалу суспільства. Успішне функціонування системи освіти в кожній окремій країні обумовлюється об'єктивними умовами її існування: історичними, культурними, соціальними, економічними та політичними. Економічна та суспільно-політична стабільність, єдність правових і моральних рамок діяльності навчально-виховних закладів, врахування історичних особливостей народу, залучення світового досвіду та ефективно здійснена освітня політика слугують підвалинами якісного функціонування системи освіти в країні.

Сучасна освіта безумовно залежить від глобальних процесів, геополітичної ситуації, інформаційного поступу, якими характеризується початок ХХІ ст. Суттєве зближення народів і держав, формування глобального ринку праці, поширення інформаційних технологій у всіх сферах суспільного життя накладають суттєвий відбиток на систему освіти кожної країни. «В епоху глобалізації, – вважає В.Андрущенко, – найвпливовішими факторами соціальної динаміки стають інформація, наука і освіта. Конкурентоспроможною в майбутньому буде людина, яка опанувала основи наук, володіє новітніми способами сприйняття й передачі інформації, освічена і практично підготовлена, насамперед у професійному, мовному та світоглядному контексті. Саме в такому ключі розгортаються світові трансформаційні процеси в системі освіти, науки й інформаційних технологій» [2].

Проблеми впливу глобалізації на освітню систему України достатньо глибоко опрацьовані українськими вченими. Серед них необхідно виділити праці В.Андрущенка, В.Бобрицької, І.Іванюк, В.Кременя, І.Мейжис, М.Михальченка, Л.Почебут, В.Савельєва, С.Сулми та багатьох інших. Взагалі питання термінологічного обґрунтування поняття «глобалізація» є доволі неоднозначним. Серед дослідників поширена думка, що «скільки людей – стільки визначень глобалізації». Однак більшість трактувань цього поняття, так чи інакше, інтерпретуються в дві найбільш поширені термінологічні лінії: а) глобалізація – об'єктивний і незворотній процес планетарного масштабу, що характеризується зближенням народів, націй, спільнот, культур, мобільністю робочої сили, спрямуванням потоків інформації, товарів і послуг, спрямований на об'єднання людей задля вирішення болючих проблем людства; б) глобалізація – процес ініційований окремими світовими країнами-лідерами з метою завоювання домінуючих позицій в світі, що характеризується нав'язуванням, окремим, особливо невеликим країнам чи країнам третього сорту, цінностей для них невластивих і неприйнятих з позицій їх самостійного існування чи історико-культурного розвитку.

Освіта відчула на собі діалектичний вплив глобалізації значно пізніше аніж політика чи економіка. Разом з тим, беззаперечним є факт, що цей вплив, так чи інакше, є неминучим. Те, наскільки система освіти країни зуміє пристосуватись до глобальних викликів і використати позитивні можливості цих викликів на свою користь, залежить

від багатьох факторів, а саме: історії освітньої системи, освітніх традицій, наукової школи, якості освіти, досконалості нормативно-правового регулювання, ефективності державного освітнього менеджменту, усталеності освітніх інституцій тощо. На думку П.Скотта, глобалізація прямо стосується університетів, адже робить особливо актуальним завданням поширення національних культур, сприяє стандартизації навчання (під впливом сучасних інформаційних технологій і появи глобальних дослідницьких мереж), а також обмежує бюджетні можливості розвинених країн, від яких залежить більша частина фінансування університетської освіти [12, с. 3–4].

В Україні глобалізація неоднозначно впливає на систему освіти. З одного боку вона спричиняє зміни на ринку праці, що вимагає від освітньої системи вчасного реагування на запит цього ринку у вигляді підготовки кваліфікованих кадрів; сприяє університетській автономії, децентралізації та приватизації освіти; спонукає уніфікувати освітньо-кваліфікаційні рівні в рамках Болонського процесу; вимагає напрацювання єдиних критеріїв для міжнародних оцінювань якості освіти. З іншого, глобалізація зіштовхується з рядом місцевих проблем в освітній галузі, які суттєво гальмують розвиток цієї галузі: відсутня належна увага держави до професорсько-викладацького складу, низький рівень матеріально-технічного забезпечення навчальних закладів; порівняно низька якість освіти, особливо в спеціалістів, підготовлених приватними навчальними закладами, відсутній зв'язок освіти з ринком праці тощо. Окрім практичних аспектів функціонування освітньої галузі, глобалізація несе в собі достатньо суттєву соціокультурну складову. Вона сприяє розвитку глобальної культури, в умовах якої «певні соціальні групи відчувають, що залишились за межами процесів культурної глобалізації. Вони переходять в опозицію до неї, приєднуючись до руху антиглобалістів і намагаючись повернутись до традиційних місцевих і національних цінностей» [6, с. 104]. Вона зумовлює обмін цінностями між різними народами, націями, освітніми школами та ін. Дослідження, власне, соціокультурного аспекту впливу глобалізації на молоде покоління українців є метою нашої статті.

Через систему освіти держава і суспільство завжди реалізують свої вимоги до формування світоглядних орієнтацій особистості молодого громадянина і молодого покоління в цілому. Оскільки розпад радянського спричинив докорінні зміни практично у всіх галузях народного господарства, то й змінилися головні цілі та механізми реалізації освітньої політики країни. Набули нового змісту навчальні плани та програми, поширились тенденції до «освіти впродовж життя», популярним стало особистісно-орієнтоване навчання, вагомого значення набули такі предмети як громадянська та політична освіта тощо. Значний вплив на освіту в цих умовах якраз належить глобалізації, що, як вважають українські вчені В.Андрущенко та В.Савельєв, сприяє комерціалізації та корпоратизації вищих навчальних закладів, переорієнтовує освіту з пріоритету національної в пріоритет економічної політики, впливає на створення єдиних стандартів оцінювання результатів навчання на національному, регіональному та світовому рівнях [3, с.35–36]. «Українське суспільство, його освітня політика певною мірою відчувають на собі діалектику впливу глобалізації. Однак за її зовнішніми ознаками можна помітити глибокі якісні відмінності посткомуністичних і розвинутих суспільств» [3, с.52]. Процес глобалізації артикулював для вітчизняної освітньої системи проблему співвідношення індивідуального і колективного в процесі становлення молоді особистості. Під впливом глобалізації, яка «масштабно реалізовується адептами неолібералізму» [3, с.35–36], останнім часом впроваджується тенденція до надмірної індивідуалізації молоді людини, її абстрагування від оточуючих, колективу, суспільства без належної відповідальності за свої подальші дії.

В Україні, з її історією педагогіки, головною метою системи освіти донедавна було формування колективності молоді як головної цінності, необхідної для ефективної праці в трудовому колективі. Вважалося, що лише в колективі, а не поодиноці, молода особистість мала можливість для розвитку своїх задатків, для успішного становлення як члена суспільства. Орієнтація на колективізм повністю відкидала індивідуальність молоді людини, її специфічні якості і вважалася великою перевагою радянської системи виховання. Як зазначають українська та російська дослідниці І.Мейжис та Л.Почебут в «колективістських культурах основною формою й умовою існування індивіда була приналежність до великої сім'ї, або клану, а форми соціального життя передбачали

велику дистанцію від влади, обов'язкову ієрархію і владну вертикаль» [8, с. 8]. Разом з тим колективізм мав ряд суттєвих переваг, що проявлялися в здатності молоді до взаємодопомоги, солідарності, взаємовідповідальності тощо. Сьогодні, поряд з тим, що українцям бракує взаємної відповідальності та солідарності, колективна ідентичність в пострадянському українському суспільстві представлена рядом негативних факторів. Головний її принцип – «чому саме я, а не хтось інший?». В умовах формування політичної культури та розвитку громадянського суспільства однією з негативних ознак радянської колективістської спадщини є небажання українців нести відповідальність за помилки в своїй діяльності, намагаючись перекинути її на опонента або на систему.

Колективна ідентичність є типовою психологічною характеристикою буття людини пострадянського суспільства, яка відкидає на задній план індивідуалізм, притаманний неоліберальним суспільствам. Українські вчені В. Козаков і В. Ребало вважають, що «радянському суспільству був властивий дисбаланс між індивідуальною та колективною інтеграціями, тут домінувала ідентичність, що була сформована на ідеологічній та класовій основі, тоді як етнічна, релігійна, культурна ідентичності були майже витіснені в сферу індивідуальної ідентичності, яка при цьому відігравала другорядну роль» [10, с. 98]. А. Коваленко, І. Кресіна та В. Цветков у вимірі колективізму – індивідуалізм розглядають відносини громадянського суспільства та влади. Вони вказують, що «перша тенденція тягнє до підкорення і залежності від всюдисущої держави, а друга – до самостійності, автономності від держави і незалежного контролю за нею» [13, с. 170]. Розвиваючи думку дослідників, можна зробити висновок, що колективна ідентичність тісно пов'язана із дотриманням прав і свобод громадянина і виконанням ним своїх обов'язків, а саме в суспільствах, де домінують колективістські тенденції, дотриманню прав і свобод надається менше значення і водночас існує нижчий рівень правової і політичної культури. «Одним із проявів колективізму, – вважає українська дослідниця І. Галактіонова, – є небажання брати на себе ініціативу, політична та соціальна пасивність. Це таке собі пристосовництво до середовища, нехтування своїми громадянськими правами та обов'язками, неповага до закону, які призводять до суспільної байдужості, аномії, абсентеїзму» [5, с. 211]. На наш погляд, з цим твердженням не можна погодитись до кінця. Адже в сучасних умовах українським громадянам, особливо молоді, не вистачає колективної відповідальності за свої вчинки, бракує почуття солідарності, відчуття спільності ідей та покликання. Якість індивідуалізму, як рушія громадянської активності, вистачає заледве для висловлення свого незадоволення політичними подіями на побутовому рівні. А от для активного відстоювання своїх прав та інтересів, для проведення акцій громадянської непокори на вулицях у молоді не вистачає сміливості та колективного духу, щоб організуватися та спільно діяти для досягнення єдиної мети.

Глобалізація освіти та феномен «ціннісної революції» останнім часом спричинили тенденцію превалювання індивідуальних цінностей над груповими і колективними. Українська дослідниця Н. Сас вважає, що «при орієнтації країни на внутрішній розвиток глобалізація відбувається таким чином, що вона не гальмує, а, навпаки, забезпечує підвалини для індивідуалізації (процес формування неповторних, унікальних рис) особистості, групи [11, с. 268]. На думку українського дослідника в галузі філософії освіти О. Андрієнка, «освіта у демократичній країні безпосередньо сприяє ствердженню свободи та здорового індивідуалізму..., формує креативність особистості громадянина, що також є важливою якістю для розбудови демократичного суспільства» [1]. Французький психолог Г. Лебон стосовно індивідуалізму зазначав: «Все, що створено величю цивілізації: наука, мистецтво, філософські системи, релігії, військова міць і т.д. – було творіннями окремих індивідуумів, а не громадських організацій... Народи, в яких індивідуалізм найбільш розвинутий, лише завдяки цьому і очолюють цивілізації та панують сьогодні в світі» [7, с. 51]. На наш погляд, таке трактування індивідуалізму, його піднесення над всіма іншими соціальними цінностями не відповідає дійсності. Адже саме завдяки глобальній лібералізації та тенденціям до екстремального розширення прав і свобод особистості в неоліберальних суспільствах сучасного типу поширюються явища відриву молоді особистості від суспільства, зникає її бажання спільно діяти в рамках громадянської консолідації, дедалі більшого розповсюдження набувають прояви егоїзму, безвідповідальності та самолюбства тощо. На основі цього виникає

«екстремальний індивідуалізм», апелюючи до якого, молодь вважає себе вищою за суспільство, абсолютно не сприймає соціального осуду і критики.

Стурбованість проблемами залежності від бюрократичної влади, егоцентризму, нарцисизму і гедонізму представників індивідуалістичної культури обумовила не зовсім адекватне її розуміння в нашій, посттоталітарній країні», – вважають І. Мейжис та Л. Почебут [8, с. 7]. Зокрема, сьогодні існує багато самозакоханих, аполітичних, пасивних молодих людей, котрі, як спадкоємці роками нав'язуваної їм «хуторянської психології», живуть за принципом «моя хата скраю» і не бажать брати жодної участі в політичних процесах. Тому, на наш погляд, зважаючи на суттєвий потенціал інституту освіти в процесі громадянської соціалізації молоді, сьогодні не можна зробити взаємовиключного вибору на користь того, яку цінність передовсім потрібно виховувати в молоді: індивідуалізм чи колективізм. Оскільки кінцевою метою освітньої системи є особистість учня (студента), на якого спрямовується виховний аксіологічний вплив, то сьогодні слід виховувати таку особистість, на яку існує суттєве соціальне замовлення.

Латвійський психолог О. Нікіфоров вважає, що «системною характеристикою, яка детермінує характер освітньої системи, виступає ціль освіти, тобто відповідь на запитання, яку людину потребує і очікує суспільство на даному етапі свого розвитку» [9]. Вважаємо, що соціальним замовленням сьогодні є особистість, вихована на засадах громадянської єдності, яка не заперечує індивідуальних якостей особистості і водночас детермінує спільність ціннісних орієнтацій на національний інтерес в геополітичному вимірі. Сукупність людей вихованих в такому дусі, спільними зусиллями становитиме основу для подальшого розвитку громадянського суспільства та слугуватиме інтелектуальним «кадровим резервом» для керівництва державою, здійснення успішної її інтеграції до світового співтовариства. Глобалізація освіти, лібералізація освітнього простору покликана якраз актуалізувати роль громадянської та політичної освіти. Їх мета – сформувати громадянську компетентність молоді, озброїти її запасом знань про навколишній світ, свої права та обов'язки, міжнародні відносини, національні інтереси країни та геополітичні наміри інших країн щодо неї.

Список використаних джерел

1. Андрієнко О.В. Вплив вищої школи на формування громадянського світогляду [Електронний ресурс] / О.В. Андрієнко // Ноосфера і цивілізація: всеукраїнський філософський журнал. – Донецьк. – 2010. – Випуск 8–9(11). – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Niz/2010_11/andrienko.htm.
2. Андрущенко В.П. Вища освіта в контексті глобалізації: [інтерв'ю з В.П. Андрущенко] / [Електронний ресурс] / В.П. Андрущенко // Дзеркало тижня. – 2002. – №3. – Режим доступу до інтерв'ю: http://dt.ua/EDUCATION/vischa_osvita_v_konteksti_globalizatsiyi-27068.html
3. Андрущенко В.П. Освітня політика (огляд порядку денного) / В.П. Андрущенко, В.Л. Савельєв. – К.: «МП Леся», 2010. – 386 с.
4. Бобрицька В.І. Освітня політика в педагогічних рефлексіях / В.І. Бобрицька: [«Освітнологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»]: матеріали Всеукр. наук.–практ. конф., (15 грудня 2010 р.); Київський ун–т імені Бориса Грінченка. – К.: Київ. ун–т імені Б.Грінченка, 2011. – С. 48–50.
5. Галактіонова І. Про роль «радянської спадщини» у формуванні політичної культури незалежної України / І.Галактіонова // Наукові записки / Національний університет «Києво-Могилянська академія». – К.: ВД «КМ Академія», 2003. – Т. 22, Ч. 2: Суспільні науки. – С. 208–212.
6. Ванюк І. Освітня політика. Навчальний посібник / І.Ванюк. – К.: Таксон, 2006. – 226 с.
7. Лебон Г. Психологія соціалізму: пер. с фр. / Г.Лебон; [Редкол.: А.Лебедев, И.Чеботова, О.Губарев и др.]. – СПб.: Макет, 1995. – 543 с.
8. Мейжис І. Індивідуалізм чи колективізм? Соціально психологічний погляд на історію і політичну культуру України / І.Мейжис, Л.Почебут // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 103. – Вип. 90: Соціологія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2008. – С. 6–18.
9. Никифоров О.В. Представления о ценности образования [Електронний ресурс] / О.В. Никифоров // Relga. Електронний науково-культурологічний журнал. – 2006. – №2(124). – Режим доступу до журналу: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=868&level1=main&level2=articles>.

10. Ребкало В. Колективна ідентичність українського суспільства та її вплив на реформування державного управління / В.Ребкало, В.Козаков // Публічне управління: теорія та практика. – Х.: ДокНаукаДержУпр, 2010. – №3–4. – С. 95–102.

11. Сас Н.М. Система закладів освіти як суб'єкт соціально-педагогічної діяльності / Н.М. Сас // Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. пр. Полтав. держ. пед. ун-ту ім. В.Г. Короленка; Серія: Педагогічні науки. – Полтава: Вид-во ПДПУ ім. В.Г. Короленка, 2008. – Вип. 4. – С. 268–275.

12. Скотт П. Глобалізація і університет / П.Скотт // ВВШ «Alma Mater». – 2000. – №4. – С. 3–8.

13. Цветков В.В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: [Монографія] / В.В. Цветков, І.О. Кресіна, А.А. Коваленко. – К.: Ін Юре, 2003. – 496 с.

Мороз А.С. Глобалізація образования и ее влияние на формирование мировоззренческих ориентаций молодежи: соотношения коллективного и индивидуального

Рассматривается влияние глобализационных процессов на систему образования Украины. Раскрываются тенденции изменения мировоззренческих ориентаций молодежи в контексте общих характеристик глобального социокультурного развития. Анализируется становление ценностных ориентаций молодого личности через призму коллективизма и индивидуализма.

Ключевые слова: глобализация, глобализация образования, личность, индивидуализм, коллективизм, гражданская позиция.

Moroz, A.S. Globalization of education and its influence on the ideological orientations of youth: the correlation of collective and individual

The author considers the impact of globalization on education system in Ukraine. Outlines trends in alteration of ideological orientations of young people in the context of the general characteristics of global social and cultural development. It is analyzed the formation of values of the young person through the prism of collectivism and individualism.

Key words: globalization, globalization of education, identity, individualism, collectivism, citizenship.

УДК 321.01

Климончук В.Й.

Теоретико-методологічні засади дослідження політичних свобод в українському націоґенезі

Розглядається проблема політичних свобод в українському націоґенезі, в її логіко-теоритичній та історико-політичній цілісності, простежуються особливості встановлення української нації в геополітичному просторі.

Ключові слова: націоґенез, національна самосвідомість, політичні свободи, нація, держава.

Тенденція вивчення політичної історії нації формується вже понад сторіччя. Сьогодні, коли Україна стала суверенною державою, посилився інтерес до націоґенезу українського народу та до його політичної історії. Історія української націології допомагає проникнути в саму суть нашої нації, відповісти на питання, без відповіді на які сучасне державотворення набуває суперечливих форм і змісту, зводиться, головне, до намагання реагувати на стихійний суспільний розвиток, не прогножуючи його і не впливаючи на нього. Звідси – різкі хитання і навіть крайнощі, що великою мірою зумовлюють регресивні тенденції.

Враховуючи особливості вже наявних досліджень політичної та етнонаціональної історії українського народу, а саме відсутність в них систематичного, комплексного аналізу еволюції суспільно-політичного життя українського народу, взаємозв'язку між різними історично сформованими та інституціалізованими правами і свободами різних соціальних верств окремих громадян, доречно застосовувати «історіологічний метод», який дає широкий спектр можливостей пізнання різноманітних етнополітичних феноменів минулого і сучасності.

Політологічне дослідження свободи потребує системного, комплексного переосмислення теоретичних джерел з дослідження сутності свободи, її форм, змісту і процесу інституціоналізації, зокрема політичних свобод. Останнім часом інтенсивно видають наукові праці вітчизняних політологів, серед яких найвагоміші в контексті цього дослідження наукові доробки В. Андрущенка, О. Бабкіної, В. Бебека, В. Горбатенка, В. Денисенка, М. Кармазіної, Ф. Кирилюка, А. Колодій, І. Кресіної, Ю. Левенця, М. Михальченка, О. Салтовського. Спираючись на праці зарубіжних та вітчизняних політологів враховуємо ті концептуальні підходи, які пропонують дослідники, дають змогу виявити структури політичного історичного досвіду українського народу, що сприяють глибшому самоусвідомленню та формуванню політичної свідомості. У зв'язку з тим, що політична самосвідомість українського народу, який тривалий час перебував у складі імперій, позбавлена розуміння своєї національної сутності і є дещо суперечлива, пропонувані дослідження сприятимуть національному самопізнанню.

Категорія «націоґенез» слугує для відображення історичного процесу трансформації етнічної спільноти в політично самоорганізовану спільноту, яка творить державу і розвивається в націю. У націоґенезі його неминучим наслідком є національна територія. Процес освоєння етнічною спільнотою своєї території є досить суперечливим і складним. Етнос, який вів осілий спосіб життя, поступово перетворює природне середовище на свою власність, тобто контролює в межах території відносини між суспільством і природою. У процесі тривалого життя на території етнос перетворює природне середовище в той вихідний предметно-речовий матеріал, у якому продукує суспільно-політичні форми життя. Цей процес можна назвати «націоналізацією природи» і «натуралізацією нації». Для національної самосвідомості українців Дніпро стає виявом їх національного духу. Згадаймо слова Шевченка: «Реве та стогне Дніпр широкий». Він став символом національної ідеології, як й інші природні явища, наприклад, Донбас і Карпати. Це означає, що у сфері функціонування національної